

Tervakosken paperiteollisuus- yhdykskunnan kehitys*

Paperintekijäsukuja etsimään

Muisti on mukava avu, mutta perin lyhyt historiaa ajatellen, eikä aina niin luotettava kuin kirjatieto.

Me opintokerhona, ei yksin vaan yhdessä, lähdimme kunnianhimoisesti etsimään koko teollisuuspaikkakunnan työväestön tulosuuntia ja taustoja.

Tervakosken ammattiosastossakin lähdettiin siis mukaan, kun liitolta tuli tarjous syksyllä 1981 kurssittaa, liiton historiahankeen yhteydessä, tutkivien opintokerhojen vetäjiksi tavallisia osaston jäseniä. Ensimmäiselle Kiljavan Ay-opistolla pidetyille kurssille lähetettiin osaston opinto- ja tiedotussihteerit, koska katsottiin aiheen sivuavan heidän luottamustoimiaan. Kurssilla innostuttiin valtavasti. Keskusteltaessa eri osastoja kiinnostavista tutkimuskohteista päätyivät tervakoskelaiset aiheeseen ”Isältä pojalle — äidiltä tyttärelle perityistä ja periytyneistä ammateista, töistä ja toimista”. Paperitehdas on perustettu 1818 ja tuntui mielenkiintoiselta lähteä etsimään sitä miten vanhoja paperintekijäsukuja paikkakunnalta löytyisi.

Sisäänlämpiävä Tervakoski

Tervakosken paperitehdas sijaitsee Janakkalan kunnassa, joka on Riihimäen ja Hämeenlinnan kaupunkien välissä niin, että

---

* Artikkelin perustuu Paperiliiton Tervakosken osaston tutkivan opintokerhon tutkimuksiin.

kolmostie jakaa kotikuntamme kahtia. Tältä tieltä katsottuna yleiskuva teollisuustajaman ainoasta työnantajasta Tervakoski Oy:stä jää vain voimalaitoksen katolta näkyvän nimen varaan, kun itse tehdas lymyää joenuoman notkossa niin, että si luettiin piirtyy vain voimalaitos ja tehtaan piippu, jonka kautta sanotaan koko paikkakunnan ja osittain Janakkalan kunnan hengittävän. Teollisuuslaitoksen hyvinvointi on myös kunnan hyvinvointia.

Tervakoski paikkakuntana on vanha. Niin teollisuuslaitoksen kuin väestönkin juurien tutkiminen vie meidät kauaksi ”pimeään” keskiajan vanhemmalle puolelle, kuten Vilho Annalan vuonna 1950 ilmestyneestä *Tervakosken paperitehtaan historiasta* käy ilmi. Historian hämärästä kirjattuun tietoisuuteen paikkakunta tuli, kun ensimmäiseksi omistajaksi merkittiin arkkidiakooni Maunu Laurinpoika Grisefot, joka sai Tervakosken rannalla sijaitsevan tilan haltuunsa 1490 ja lahjoitti sen Turun Tuomiokirkolle. Seuraava suku oli De la Gardie. Jaakko Pontuksenpoika, eli paremmin tunnettu nimellä ”Laiska Jaakko” omisti tilan 1612—1618. Tila on ollut useammilla yksittäisillä omistajilla kauppojen tai lahjoitusten kautta.

Hovilan tilan omistaja Gabriel Bunow perusti Tervakosken sahalaitoksen 1780. Nyt sahan tiloissa on kuuluisa ”Puuhamaa”. Ennen sahaa Terva- ja Melkkolan kosken äyräillä oli sijainnut jo kolme myllyä.

Tervakosken kartano muodostui kahden tilan (Hovilan ja Talolan) joutuessa samalle omistajalle. 1802 rakennettu päärakennus on vielä kunnossa ja siellä pidetään nykyään taidenäyttelyitä. Ostojen kautta tilat joutuivat Nordeswanien suvulle ja 3.11.1817 jätti Gustaf Nordeswan privilegioanomuksen senaattiin pyytäen saada lupaa kerätä lumppuja kaikkialta Suomesta. Keisarillinen senaatti antoi anojalle luvan 12.3.1818 valmistaa paperia tiloillaan Tervakosken rannalla.

Paperitehtaan henkilökunnan alku oli yksi mestari ja kolme työmiestä. Lumppu on ollut kautta aikojen Tervakoskella valmistetun paperin raaka-aineena. Se oli myös suuri naistyövoiman työllistäjä. Parhaina aikoina oli kymmenittäin naisia repimässä ja lajittelemassa lumppua, jota kerättiin ympäri maata ja rahdattiin hevospelillä tehtaalle. Tunnettu tosiasia oli se, et-

tä kun lumppukuumeen sairasti eivät muut taudit tarttuneet. Se antoi immuniteetin.

Rautatien tulo 1870, vaikka lähin asema oli 7 km:n päässä sijaitseva Ryttylä, helpotti suuresti sekä raaka-aineen että valmiiden tuotteiden kuljetusta.

Tervakosken tehtaan teknillinen linja on ollut merkillinen yhdistelmä vanhoillisuutta ja ”vain paras on kyllin hyvää”-asennetta. Vanhoillisuutta on se, että esim. lumppu on säilynyt paperin raaka-aineena aina viime vuosille saakka.

Ei voida sanoa Tervakosken koskaan kiirehtineen konehankinnoissa. Niitä hankittiin vasta sitten kun kilpailijoille ei enää käsipelillä pärjätty. Ensimmäinen paperikone tuli 1853. Ja tehtaan 1970- ja 1980-lukujen suursaneerauksen perussyynä ovat liian vanhanaikaiset koneet. Näin pitkälti taustatietoa tehdastaajamasta siksi, että tulisi selkeämpi kuva siitä miten säänlämpiävä kyläyhteisö todella oli.

Vielä nykyaikana kuulee puhuttavan jopa juhlapuheissa ns. Tervakosken ”hengestä”. Mitään ei tehty ennekuin se oli välttämätöntä tai ainakin ajankohtaisen tarpeen täysin perustelemaa. Tällöin se tehtiin kunnolla ja laadusta tinkimättä. Ja aina huolehdittiin siitä, että tuote pystyttiin valmistamaan mitä suurimmalla ammattitaidolla. Eli tehdasta ja kylää johdettiin ja hoidettiin aina viime vuosille saakka hyvin patruunahenkisesti. Tämä perinteinen ”henki” ja liian perusteellinen ammattiin paneutuminen on nykyjohdon mielestä yksi tehtaan kehityksen ja tuottavuuden kasvun este.

Seurattaessa Tervakosken laajentumista vaatimattomasta alusta nykypäivään joutuu toteamaan työväestön tulon ympäröivältä maaseudulta teolliseen kyläyhteisöön ja kasvun teollisuuslaitoksen myötä.

1800-luvun loppupuolen murrosvuosina syntyi uusi yhteiskuntaluokka, teollisuustyöläiset. Tämä luokka muodostui tilallisten, torpparien ja käsityöläisten ylijäämästä ja heidän jälkeläisistään. Teollisen tuotannon kasvun myötä on tämä kansanosuus kasvamistaan kasvanut.

Maakunta antoi väen ja väki toi tullessaan elämäntapansa. Suljetussa nurkkapatriottisessa kyläyhteisössä oli hyvä maaperä ”me-hengelle” ja yhteisyritykselle, kun sitä osattiin oi-

kein kannustaa ja kasvattaa. Se taito tunnuttiin Tervakoskella johtajien toimesta osattavan, koska se ”henki” on ollut hyvin sitkeässä — liian sitkeässä täysin nujerrettavaksi. Sitä on tosi-mielessä nykyisten johtajien toimesta pyritty kaikin keinoin nujertamaan. Tervakoski Oy on viime vuosina kokenut ennennäkemättömän saneerauksen. Sitten vuoden 1975 ovat teollisuuslaitoksen työpaikat vähentyneet 1 000:lla. Se on kolhu ja rankka rutistus pienelle paikkakunnalle, jonka ainoa työnantaja tehdas on ollut toistasataa vuotta. Tämä ruttaus ei jättänyt osattomaksi tutkivaa opintokerhoammekaan: vetäjä joutui lähtemään ja osa on lakia hyväksikäyttäen siirretty ”nuorisoeeläkkeelle”. Vain kaksi meistä saa tai heidän täytyy olla vielä työelämässä mukana.

Tutkimustyömme vaiheita

Teollisuuslaitos on Suomen vanhin käynnissä oleva. Se oli tunnettu väen paikallaanpysymisestä, liekkö sitä tosihämäläisyyttä vai mitä. Pohdittaessa tutkivan kerhomme teemoja mielenkiintoisimmalta tuntui se, miten monia sukupolvia todella oli pysytty aloillaan ja ammateissa tehtaalla. Tehdas on kiinnostava siksi, että siellä todella tehdään vielä paperia myös käsime- netelmällä ja kehityksen kulku on selvästi osasto osastolta havaittavissa. Sukututkimusaihe oli mielestämme ainutlaatuinen ja kun tiesimme saneerauksen vievän väen, tuntui aihe sitäkin kiinnostavammalta.

Merja Hurri ihmettelee Aikamerkissä (2/85) sitä, että tutki- vat kerhotkaan eivät mahtaneet mitään esim. juuri Tervakos- kentehtaan saneeraustapauksessa. ”Traagista on, ettei yksikään Paperiliiton tutkivista kerhoista ole voinut tehdä juuri mitään”, toteaa Hurri. Sanoisin, ettei yhtään mitään. Niin voi- maton työläinen on rahan valtaa vastaan. Kyllä meillä oli kädet nyrkissä kyynärpäitä myöten taskuissa ja kiro sanat kielel- lä, mutta kun vaihtoehdoiksi annetaan joko kokonaan lakkaut- taminen tai saneeraus niin eväät ovat vähissä. Väki suostui pe- lastamaan edes ne työpaikat, jotka saneerauksen jälkeen olivat luvassa.

Mutta ei tutkivien kerhojen tehtävä myöskään ole tapella työpaikkojen puolesta; se kuuluu ammattiosastossa muiden alaan. Meidän asiamme on tuottaa tietoa ja tallentaa kylämme menneisyyttä. Eri asia on se, että teollisuuslaitoksen tulee tuottaa muutakin kuin paperia ja tappiota.

Tutkivan kerhomme oli alkuun päästäkseen suoritettava sukututkimuskurssi. Tähän saimme avun Kansalaisopistolta, jossa alaa opetti entinen veturinkuljettaja Osmo Talarmo Riihimäeltä. Meille opetettiin rippikirjojen sisältämän sanaston suomennokset ja erikoismerkkin selitykset. Opintiellä meitä kiirehti paperiliiton historiahankeesta tekeillä ollut televisio-ohjelma. TV 1:ssä syyskuussa 1982 esitetyn *Tämä ohjelma on paperia* sisällöstä oli kolmannes sukututkimuksemme tulosta.

Tutkimustyömme käynnistyi Janakkalan rippikirjoista, jotka ovat Hämeenlinnan maakunta-arkistossa vuodesta 1818 lähtien aina vuoteen 1850 asti. Siitä eteenpäin kirjat ovat Janakkalan kirkkoherranvirastossa. Kerholaisten osalta rippikirjojen luku oli alussa melko vaivalloista, koska kirjat ovat ruotsinkielisiä aina vuoteen 1880 saakka ja kirjaimet sen ajan kirjaimia. Kirjojen nuoretessa lukeminenkin helpottui. Etenimme vuoteen 1935 saakka ja selvitimme kaikkien tehtaalla siihen mennessä töissä olleiden henkilötiedot. Lähemmäs nykyhetkeä ei enää tarvinnut samalla menetelmällä edetä, tarvittavat tiedot oli helpomminkin saatavissa. Vuoden 1935 lopussa perheitä oli noin 200 ja väkeä yhteensä noin 1 000 henkeä.

Sukupolvi toisensa jälkeen on paperityöntekijäin ammatissa jaksettu puurtaa isältä pojalle, äidiltä tyttärelle. Jopa seitsemän sukupolvea paperityöntekijöitä löytyy; kuutta ja viittä sukupolvea on useampia. Sanonta, että kaikki tervakoskelaiset ovat sukua keskenään, ei ole kaukana totuudesta.

Se väki, joka nyt kansoittaa Tervakosken tehtaan työpaikat, on kaksi tai kolme sukupolvea paikkakunnalla ollutta. Vasta ehkä kolmannen polven edustaja tuntee olevansa kyläyhteisönsä ikioma jäsen. — Sanonta, että Tervakoski on renkolaisen Amerikka, on tiettävästi hyvin vanha. Sukuja on lähtöisin naapurikunnista ja suurten laajenemisten vuosina väkeä tuotiin ilmoituksilla jopa Pohjanmaalta saakka. Sotien jälkeen siirtolaiset toivat oman työpanoksensa.

Sukututkimuksemme pysähtyi TV-ohjelman valmistumiseen. Tunsimme saaneemme yhdessä vuodessa jotakin täysin valmiiksi. Se vei terän. Myös ammattiosaston tulossa olleet 40-vuotisjuhlat suuntasivat huomiomme toisaalle; lähdimme tekemään historiikkaa, joka valmistui joulukuuksi 1983. Historiikin pohjalta laadittiin kronikka, joka sitten juhlassa esitettiin lausunta- ja hanuriryhmän voimin. Keväällä 1984 teimme vielä kahdeksan haastattelua Jorma Kalelan ”laskuun” Paperiliiton historiategosta varten.

Omat ongelmansa aiheutti myös tehtaan saneeraus, joka läheisesti kosketti myös tutkivaa kerhoamme, kuten jo totesin. Nyt olemme kuitenkin jälleen palaamassa alkuperäiseen aiheeseemme eli jatkamme tavallaan siitä mihin syksyllä 1982 jäimme. Ryhmä on koko ajan pysynyt samana lukuunottamatta sitä, että vetäjämme kalenterinhoitaja Matti Särkiniemi on siirtynyt toiselle alalle. Mukana ovat lumpunlähettäjä Alli Marjamäki, paperinleikkaaja Kaija Nieminen, autonkuljettaja Matias Salonieminen, etumies Pertti Ilmanen sekä allekirjoittanut, joka ammatiltaan oli paperinleikkaaja.

Tutkimustyön jatkamisesta

Tutkimustyön aikataulullisena tavoitteena ovat ammattiosastomme 50-vuotisjuhlat vuonna 1993, jonne tavoitteenamme on saada perusteellisempi historiategos. Sisällöllisesti on tutkimuksemme vielä täsmällisesti rajaamatta. Tämä artikkeli on askel siihen suuntaan.

Annalan laatima yhtiön historia on meidän kannaltamme hyödyllinen, mutta samalla riittämätön. Se kertoo tehtaasta, paperin tekemisestä ja johtajista, mutta ei paljoakaan muusta, ei varsinkaan työväestä.

Elmi HUUHTASEN vuonna 1969 valmistunut kansantieteen laudatur-työ *Tervakosken paperitehtaan työläisten elämää vuosina 1881–1920* täydentää Annalan kirjaa ihmisten ja heidän olemisensa osalta. Tutkimuksen jäsentely on todella perusteellinen: työprosessi, työolosuhteet, työväen asunnot ja niiden sisustus, työläisten vaatetus, ruokatalous, kotitalous, henkilö-

kohtainen puhtaudenpito, kaupankäynti, yhteistoiminta ja kirkko, sosiaalihuolto, ihmiselämän arkipäivät, vuosijuhlat ja vapaa-ajanvieto. Tutkimus pitää sisällään koko ihmiselämän kirjon.

Huuhtasen haastatteleamalla kokoama aineisto keskustelutti meitä kovasti. Haastateltavat oli valinnut tehtaan silloinen sosiaalipäällikkö Leevi Syrjänen, jonka tiesimme olleen suojeluskuntakapteeni. Tiesimme myös, että Tervakoski monen muun tehtaan tavoin oli teollisuuslaitos, jossa väen haluttiin kuuluvan suojeluskuntaan; sitä kysyttiin jokaiselta työhön otetulta. Palkka tai vakanssi nousi heti jos liittyi.

Huuhtasen työtä helpotti varmasti se, että hän sai sosiaalipäälliköltä tarkat henkilötiedot haastateltavistaan. Toisaalta meidän epäilyksemme lisääntyivät, kun pääsimme tutustumaan tehtaan arkistossa säilytettävään työntekijöistä pidettyyn kortistoon. Meille oli yllätys, että näissä korteissa oli ihmisistä hyvinkin henkilökohtaisia tietoja ja huomautuksia kuten ”ei pysy työmaalla” tai kuuluuko suojeluskuntaan vai eikö kuulu ym. ym.

Tehdessämme keväällä 1984 haastatteluja Paperiliiton historiasta varten törmäsimme jälleen Syrjäseen. Jokainen haastateltava mainitsi hänet jossain yhteydessä. Sosiaalipäällikkö otti töihin, antoi asunnot jne. Lisäksi on muistettava, että työläiset ovat yleensäkin olleet hyvin riippuvaisia tehtaasta. Asuntojen lisäksi lääkäri, kauppa, koulu, kirkko jne. olivat yhtiön. Koulukin muuttui vasta vuonna 1954 kunnalliseksi.

Meillä on siis vahvat perusteet epäillä, että Huuhtasen koama aineisto antaa yksipuolisen kuvan hänen haastattelemiensa ihmisten muistitiedosta. Väki varmasti arasteli lausunnoissaan. Läheskään kaikkea ei haluttu tai uskallettu kertoa kuin päällisin puolin tai selvästi sosiaalipäällikön mieliksi. Ei uskallettu sanoa poikkipuolista sanaa, pelättiin hankaluuksia.

Ammattiosastomme historian näkökulmasta olisimme kovanneet tietoja kahdesta ensimmäisestä yrityksestä aloittaa ammattiyhdistystoiminta Tervakoskella. Ne ajoittuvat vuosiin 1906 ja 1917. Kolmas epäonnistunut yritys sen sijaan tapahtui vuonna 1928 eli aikana, jonka Huuhtanen on rajannut tutkimuksensa ulkopuolelle. Yksi tutkimustyömme keskeisistä ta-

voitteista onkin kyetä selvittämään perusteellisesti, mihin nämä yritykset lopultakin kaatuivat.

Tervakoskesta on syntynyt sellainen kuva, että väki on täällä ollut erityisen nöyristelevää ja että ”herran pelko” on ollut syvässä. Vaikka tälle kuvalle onkin todellisuuspohjaa, ei Tervakoskella silti niin mahdottoman porvarillisia olla oltu. Kun päästiin äänestyskoppiin valtiollisissa ja kunnallisvaaleissa, annettiin ääni vasemmistolle. Meitä kiinnostaakin juuri tämä ristiriita elämänmenon ”valkoisen” ulkokuoren ja ”punaisen” ytimen välillä. Se on ongelma, jota Huuhtanen ei lainkaan näytä havainneen.

Meille on toistaiseksi avoin kysymys se, miten voimme hyödyntää kokoamaamme sukututkimusaineistoa juuri selostamani ongelman tutkimisessa. Selvää joka tapauksessa on, että me toimitamme kokoamamme aineiston ennen muuta työväenliikkeen tutkijoiden käytettäväksi. Me olemme halunneet tallentaa tietoja tervakoskelaisesta työväestä emmekä tehdä sukututkimusta siten kuin sitä yleensä tehdään eli tyydyttämään yksilöllistä omien sukujuurien tuntemisen tarvetta.

Tutkijoista annetaan mielellään kuva yksinäisinä ihmisinä yksinäisissä tutkijankammioissaan, mutta käy tämä näinkin, porukalla. Yksilön osuus ei silloin ole mitään, vaan yhteistyö on tutkivassa opintokerhotoiminnassakin jotakin ja tuo tulosta. Sen Paperiliiton tutkivat opintokerhot ovat kouriintuntuvasti osoittaneet.